

Reflecții asupra evoluției Academiei de Științe a Moldovei și a cercetării academice în Republica Moldova

Gheorghe Duca*

Membru de onoare al Academiei Române

Motto: „Academia este lăcașul unde înțelepciunea și știința se întâlnesc, croind căi spre desăvârșirea minții și a spiritului.” – (Dimitrie Cantemir)

Abstract: Articolul de față prezintă o analiză detaliată a evoluției Academiei de Științe a Moldovei (AȘM) și a cercetării academice în Republica Moldova. Începând cu rădăcinile sale istorice, încă din perioada lui Dimitrie Cantemir și a altor personalități emblematică ale culturii românești, articolul explorează fundamentele și provocările cu care s-a confruntat știința în Moldova. Se acordă o atenție deosebită reformelor din perioada post-sovietică, în special celor din anii 2004 și 2018, subliniind atât succesele, cât și dificultățile întâmpinate în modernizarea și adaptarea sistemului științific la standardele internaționale. Lucrarea argumentează necesitatea revitalizării Academiei de Științe a Moldovei, insistând asupra importanței autonomiei acesteia și a rolului crucial pe care îl joacă în promovarea și susținerea cercetării științifice.

Cuvinte cheie: Academia de Științe a Moldovei, cercetare academică, reforme academice, evoluție istorică, știință, inovare, modernizare, autonomie academică, impactul reformelor.

Istoria și evoluția Academiei de Științe în spațiul românesc

Cercetarea științifică în Moldova își trage seva dintr-o istorie îndelungată, având rădăcini adânci care se întind până în secolul al XVII-lea.

În această perioadă, figuri emblematică ale culturii românești, precum Dimitrie Cantemir, Nicolae Milescu Spătarul și mitropoliții Varlaam, Dosoftei și Petru Movilă, au pus bazele primelor forme organizate de cunoaștere științifică.

Dimitrie Cantemir, una dintre cele mai ilustre personalități ale epocii, a fost primul român recunoscut la nivel internațional prin alegerea sa în calitate de membru al Academiei Regale de Științe din Berlin, în 1714, la propunerea filosofului și matematicianului german Gottfried Wilhelm Leibniz. Opera sa enciclopedică a influențat nu doar cunoașterea istorică și geografică, dar și dezvoltarea filosofiei, literaturii și a științelor naturale, integrând Moldova în circuitul cultural și științific european.

Dimitrie Cantemir, la rugămintea lui Leibniz, a scris în latină lucrarea *Descriptio Moldaviae*, de asemenea, Cantemir a redactat-o în limba română folosind alfabetul chirilic, care era obișnuit în acea perioadă pentru scrierile românești.

Contribuțiile acestor întemeietori ai scrisului românesc au constituit un impact profund asupra dezvoltării culturale și științifice a Moldovei, creând o tradiție academică solidă care a deschis calea pentru înființarea primelor instituții de învățământ și cercetare. Rolul lor în nașterea conștiinței naționale nu poate fi subestimat, iar Moldova continuă să se mândrească cu aceste personalități marcante, ale căror lucrări au fost recunoscute și apreciate pe plan internațional. În timp, această moștenire culturală și științifică a constituit fundamentul pe care s-au dezvoltat primele instituții academice, facilitând creșterea și extinderea cercetării științifice la Est de Carpați.

*Președinte al Academiei de Științe a Moldovei în perioada 2004–2018

Prima academie a fost constituită la Iași, în anul 1707, fiind cunoscută sub numele de Academia Domnească din Iași, redenumită pe la 1835 în Academia Mihăileană. Inspirată de modelul platonian *leurniing sosiety (societate de învățare)* se regăsește ca o instituție în care cele mai proeminente personalități ale vremii se întâlneau pentru a preda și a discuta diverse probleme ale naturii și societății. Înființată de domnitorul Mihail Sturdza, Academia Mihăileană a fost prima instituție de învățământ superior modern din Moldova și un precursor al Universității din Iași, având un rol esențial în formarea intelectualilor români și în dezvoltarea culturală a regiunii.

Academia Română, principalul for științific și cultural al țării, a fost constituită în anul 1866. Aceasta a avut de la început un rol național, reunind personalități marcante din diverse domenii și din toate regiunile țării pentru a contribui la progresul cultural și științific al întregului spațiu românesc, ajungând să devină cel mai important for științific în spațiul populat de români, dar și din afara acestuia.

Dezvoltarea instituțională și reorganizările Academiei de Științe a Republicii Moldova

Îmi asum responsabilitatea să prezint câteva elemente esențiale cu referire la rolul și provocările cu care se confruntă știința din stânga Prutului, prin instituția Academiei de Științe a Moldovei. Voi prezenta provocările actuale, reformele reușite și mai puțin reușite și voi explora dimensiunea implementării și adaptării modelelor de succes menționate într-un studiu anterior, al Academiei de Științe a Moldovei, ținând cont de specificul național și regional.

Un capitol important în evoluția științei din Republica Moldova este marcat de fondarea, la 12 iunie 1946, la Chișinău, a unui centru de cercetări științifice, a Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a URSS. Această inițiativă a deschis drumul pentru o perioadă de dezvoltare instituțională și extindere a activității științifice în Moldova. În 1949, Baza Moldovenească a cunoscut o reorganizare, devenind Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a URSS, ceea ce a dus la formarea infrastructurii de cercetare și a pregătit terenul

pentru viitoarele evoluții ale științei academice instituționalizate. Un moment crucial în evoluția instituției academice l-a reprezentat numirea, în 1954, a istoricului Iachim Grosul în funcția de președinte al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS. Această numire a reprezentat nu doar o schimbare administrativă, ci a constituit o nouă etapă în politica culturală și științifică a regimului sovietic în Moldova. Moscova urmărea să legitimizeze ideologic și științific politica „moldovenismului”, doctrină care căuta să rupă legăturile istorice și culturale cu România și să promoveze o identitate națională distinctă, sub control sovietic. În această perioadă, relațiile cu Academia Română lipseau, iar colaborarea cu academiile republicilor din spațiul sovietic, în special cu Academia de Științe a URSS, era intensă și foarte activă. La comanda regimului sovietic, politica promovată s-a reflectat în activitatea științifică a instituției, unde istoria, limba și literatura, alte științe din domeniul umanistic erau orientate să susțină și să promoveze agenda politică a regimului comunist sovietic.

Constituirea „de jure” a Academiei de Științe a Moldovei la 2 august 1961 a marcat începutul unei noi ere în cercetarea științifică în stânga Prutului. În cadrul sesiunii de constituire a înaltului for științific au fost desemnați primii academicieni și a fost structurată activitatea de cercetare pe domenii strategice, raliat cerințelor și intereselor Moscovei. În această perioadă, AȘM a jucat un rol cheie în centralizarea și coordonarea cercetării științifice, asigurând o creștere semnificativă a numărului de cercetători și o diversificare a domeniilor de studiu.

Între 1961 și 1990, AȘM a traversat o serie de reorganizări fundamentale, menite să integreze cercetarea națională în cadrul mai larg al științei sovietice. În această perioadă, numărul membrilor academiei a crescut semnificativ, atingând în 1989 la un total de 66 de academicieni, în timp ce numărul total al cercetătorilor științifici a ajuns la 1.389, dintre care 125 erau doctori habilitați și 835 - doctori în științe. Direcția de cercetare în acea perioadă era orientată spre consolidarea ideologică a „moldovenismului” și spre sectoarele strategice, inclusiv cercetarea militară. Cu toate acestea, chiar și în contextul constrângerilor

ideologice, AȘM a fost capabilă să contribuie la dezvoltarea unor noi domenii științifice în Moldova sovietică.

Anii '70 și '80 au fost martorii unei evoluții semnificative, când AȘM a început să joace un rol esențial în dezvoltarea unor ramuri științifice de importanță majoră, contribuind la crearea unor școli de gândire și cercetare de mare valoare. În ciuda presiunilor politice au fost stabilite colaborări internaționale care au permis cercetătorilor moldoveni să participe la proiecte de amploare globală și să contribuie la evoluția calitativă a științei mondiale. Aceste realizări au plasat cercetarea științifică moldovenească pe harta internațională, consolidându-i un rol distinct în comunitatea științifică internațională, deschizând calea pentru evoluția ulterioară în perioada post-sovietică.

Etapă în care academicianul Alexandru Jucenco a condus Academia de Științe a Moldovei (1971–1989) a fost marcată de decizii controversate și schimbări rapide în *leadership*-ul academic. Jucenco a fost ales președinte al Academiei într-un context în care Artiom Lazarev, fost rector al Universității de Stat din Moldova, era de asemenea considerat capabil pentru a ocupa această funcție. Deși Lazarev a fost inițial „măgulit” de conducere cu promisiunea acestei funcții, în cele din urmă nu a primit-o și a fost eliberat din funcția de rector, fără a ajunge la conducerea Academiei de Științe. Este de menționat că acad. Artiom Lazarev a fost autorul proiectului Aleea Clasicilor din Parcul Central al capitalei și, în calitatea sa de deputat, nu a susținut formarea Autonomiei Găgăuze, fapt pentru care și-a retras mandatul de deputat. În schimb, Jucenco a fost rapid ales membru titular al AȘM și, în scurt timp, a devenit președinte al Academiei de Științe a Moldovei. Aceste decizii rapide, precum și modalitatea în care au fost luate, au stârnit controverse și discuții în rândul comunității academice.

Un alt aspect care a generat nemulțumiri în rândul moldovenilor a fost faptul că A. Jucenco nu vorbea limba română și, mai mult decât atât, o disprețuia și nu manifesta nicio dorință de a o învăța. În timpul mandatului de președinte al Academiei de Științe a Moldovei, Alexandru Jucenco a promovat o abordare controversată în gestionarea uti-

lizării pesticidelor în agricultură, susținând aplicarea acestora până la atingerea unui nivel limită. Cu toate acestea, limitele nu au fost clar definite și comunicate, deoarece depindeau de o serie de factori variabili, ceea ce făcea imposibilă determinarea lor exactă. Ca urmare a introducerii intensive a îngrășămintelor minerale și utilizarea mijloacelor chimice de protecție a plantelor s-a observat o creștere semnificativă a morbidității locuitorilor RSS Moldovenești și a incidenței bolilor, în special a cancerului. Nu întâmplător, în acea perioadă s-a construit de urgență singurul institut de oncologie din Moldova, care era unic în regiune.

Această viziune a fost percepută ca fiind eronată și a dus la o „chimizare exagerată” a agriculturii în Moldova, rezultând în poluări severe ale solului, apelor subterane și ale mediului ambiant. Mai târziu, concepțiile și deciziile lui Jucenco în acest domeniu au fost intens criticate, iar impactul negativ asupra mediului a fost semnificativ. Această perioadă a coincis cu o creștere a îngrijorării cu referire la practicile sustenabile, a impactului activităților umane asupra mediului. Din cauza controverselor generate și a politicii sale „științifice” distructive, Jucenco a fost în cele din urmă nevoit să părăsească Moldova.

Perioada în care acad. Andrei Andrieș (1990–2004) a condus Academia de Științe a Moldovei a fost marcată de tranziția dificilă de la regimul sovietic la o societate democratică și de la economia centralizată la economia de piață. În acea perioadă, 90% din bunurile academiei au fost date în arendă. Din păcate, nu a avut loc o restructurare profundă a instituțiilor de cercetare și ale învățământului superior, necesară pentru adaptarea la noile realități economice și politice. De asemenea, nu s-au remarcat încercări consistente de menținere a unui nivel ridicat de excelență academică, în condițiile unor resurse financiare limitate. Deși acad. Andrieș a fost cunoscut pentru eforturile sale de a păstra continuitatea cercetării științifice în Republica Moldova, el nu a reușit să câștige încrederea clasei politice.

Mandatul subsemnatului, acad. Gheorghe Duca (2004–2018) a fost caracterizat de eforturi susținute de modernizare și internaționalizare a cercetării științifice în Republica Moldova.

În perioada primelor două decenii ale secolului XXI Academia de Științe a Moldovei a făcut pași semnificativi în integrarea în spațiul european de cercetare, prin participarea la programe internaționale și creșterea vizibilității cercetării moldovenești pe plan internațional. În această perioadă, toate blocurile de cercetări științifice și laboratoarele au fost reparate și echipate cu echipament modern asigurându-se, astfel, un mediu adecvat pentru desfășurarea cercetării de înaltă calitate. Finanțarea activităților științifice, precum și salariile și indemnizațiile cercetătorilor au fost majorate substanțial, oferindu-le acestora stabilitatea necesară pentru a excela în domeniul de cercetare. Au fost înființate Liceul Academiei de Științe și Universitatea Academiei de Științe, concentrate în special pe discipline fundamentale, evitându-se abordările comerciale și promovând excelența academică și cercetarea științifică. În timpul mandatului cota tinerilor cercetători a crescut ajungând la peste 30%, ceea ce a asigurat comunității științifice un aport proaspăt de idei și energie creatoare. Un alt aspect important al mandatului subsemnatului l-a constituit faptul că președintele AȘM a fost membru al Guvernului, având responsabilitatea de a coordona întreaga activitate științifică din țară, consolidând astfel legătura dintre cercetare și politicile publice. Am încercat să fiu un promotor activ al chimiei ecologice și al dezvoltării durabile, aducând o contribuție semnificativă la dezvoltarea acestei discipline în Republica Moldova. Perioada în care mi-am exercitat funcția de președinte al AȘM a fost marcată de numeroase reforme instituționale, menite să optimizeze activitatea de cercetare și să sporească eficiența AȘM. Aceste transformări reflectă provocările și adaptările necesare pentru ca AȘM să evolueze în contextul național și internațional, consolidându-și rolul în promovarea științei și educației de calitate în Republica Moldova.

Despre mandatul academicianului Ion Tighineanu (2019–prezent) voi detalia într-un articol separat, în care voi analiza situația și impactul său asupra evoluției cercetării științifice din țară.

Reforma Academiei de Științe a Moldovei din 2004

Începând cu 5 februarie 2004 Academia de Științe a Moldovei a trecut printr-o serie de reforme esențiale care au avut un impact profund asupra sistemului de cercetare și dezvoltare din Republica Moldova. Aceste reforme au marcat o schimbare necesară și au stabilit temelii fundamentale pentru transformarea AȘM într-un for academic modern, capabil să răspundă provocărilor contemporane și să contribuie activ la dezvoltarea științifică și tehnologică a țării.

Una dintre primele măsuri semnificative ale reformei a fost revizuirea cadrului legal pentru activitățile de cercetare dezvoltare (C&D) culminând cu adoptarea Codului cu privire la știință și inovare. Acest act normativ a stabilit bazele pentru o colaborare strânsă între Guvernul Republicii Moldova și AȘM, conferind Academiei prerogativele de elaborare și implementare a politicilor de cercetare. Reforma a contribuit la sporirea autonomiei procesului de administrare a cercetării, prin încredințarea gestionării acestui domeniu organelor reprezentative ale comunității științifice, precum Asamblarea AȘM și Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică. Reforma a pus accent pe restructurarea profundă a instituțiilor de cercetare afiliate AȘM, prin fuzionarea unor institute și crearea de noi centre de excelență orientate spre domenii strategice. De asemenea, în 2006, a fost creată Agenția pentru Inovare și Transfer Tehnologic (AITT), urmată de înființarea parcurilor științifico-tehnologice și a incubatoarelor inovaționale, menite să stimuleze inovarea și să faciliteze transferul tehnologic în diverse sectoare economice. Un alt pas important a fost modernizarea infrastructurii de cercetare, care a permis institutelor să fie dotate cu echipament modern și să creeze laboratoare competitive la nivel internațional.

Reforma din 2004 a introdus un nou model de guvernare și finanțare a științei bazat pe performanță și relevanță. Finanțarea C&D a fost substanțial îmbunătățită, atât prin alocări bugetare naționale sporite, cât și prin creșterea accesului la fonduri internaționale și europene. În perioada 2004–2008, s-a înregistrat o creștere semnificativă a finanțării publice pentru C&D, însă această

tendință a fost inversată după 2009 din cauza crizei financiare globale. Cu toate acestea, AȘM a continuat să implementeze instrumente de finanțare competitivă, care au inclus programe de stat, proiecte instituționale și inițiative dedicate tinerilor cercetători.

AȘM a făcut progrese semnificative în plan internațional prin crearea, în 2009, a Centrului Proiecte Internaționale (CPI), responsabil de organizarea concursurilor de proiecte în baza tratatelor internaționale și de coordonarea activităților rețelei punctelor naționale de contact. Acest centru a asigurat reprezentarea comunității științifice moldovenești în diverse structuri europene și a promovat cooperarea internațională. În vederea îmbunătățirii gestionării resurselor financiare, în 2012 a fost înființat Centrul pentru Finanțarea Cercetărilor Fundamentale și Aplicative (CFCFA), un organism autonom care a asigurat transparența și deschiderea procesului de finanțare. Ca urmare a acestor reforme, Academia de Științe a Moldovei a reușit să se plaseze pe locul 39 în lista institutelor de cercetare din lume, un rezultat remarcabil care reflectă eforturile susținute pentru modernizare și excelență. De asemenea, modelul AȘM a devenit, conform UNESCO, al patrulea model de academie din lume, confirmând rolul strategic al Academiei ca partener al guvernului în dezvoltarea și implementarea politicilor științifice și tehnologice.

Perioada 2004–2018 a reprezentat o etapă de profunde transformări pentru Academia de Științe a Moldovei. Reformele instituționale și eforturile de internaționalizare au consolidat poziția AȘM în calitate de pilon esențial al dezvoltării științifice în Republica Moldova, pregătind terenul pentru viitoare realizări în domeniul cercetării și inovării.

Cu regret, în cel de-al doilea deceniu al secolului în curs, politicul moldav este caracterizat prin guvernări corupte și mercantile, fapt care s-a răsfrânt asupra reformei științei efectuate în anul 2018. Reforma implementată în știință, în 2018, a avut un profund impact negativ asupra instituției Academiei de Științe a Moldovei și s-a resimțit asupra întregului sistem de cercetare din Republica Moldova.

Reforma din 2018: o decizie greșită

Reforma din 2018 a vizat reorganizarea activităților de cercetare prin transferarea institutelor

de cercetare afiliate AȘM sub administrarea ministerelor de resort apoi, prin absorbție, în 2022, către universități. Această mișcare a fost prezentată drept o măsură de modernizare și aliniere la standardele europene, însă, în realitate, a avut efecte dăunătoare asupra capacității de inovare și de avansare a cunoașterii în Moldova. Contrar afirmațiilor oficiale, partenerii europeni nu au susținut în mod real o astfel de reformă, neexistând nicio recomandare explicită de a subordona toate institutele universităților. Astfel, această decizie a subminat rolul Academiei și al comunității științifice, reducând semnificativ capacitatea țării de a produce cercetare științifică independentă și de înaltă calitate.

Impactul reformei asupra AȘM și a comunității științifice

În toate fostele republici sovietice, transformările similare au afectat profund institutele de cercetare afiliate academiilor de științe. În multe cazuri, transferul acestor institute sub administrarea universităților a dus la pierderea independenței academice și la diminuarea capacității acestora de a conduce cercetări inovatoare. La rândul său, Republica Moldova a simțit aceste efecte printr-o slăbire considerabilă a infrastructurii de cercetare și prin reducerea semnificativă a activității de cercetare în institutele care altădată erau motoare ale dezvoltării științei.

În lipsa resurselor financiare și autonomiei necesare, multe dintre institute și-au pierdut relevanța reducând drastic activitatea de cercetare și contribuind astfel la declinul progresului științific în țară. Transferul patrimoniului acestor institute către universități, în unele cazuri, a dus la pierderea accesului la echipamente și resurse esențiale pentru desfășurarea cercetărilor de calitate.

Necesitatea revitalizării Academiei

În contextul acestor transformări devine esențială revitalizarea Academiei de Științe a Moldovei. Academia trebuie să își reafirme rolul de lider în domeniul cercetării, implicându-se activ în evaluarea și monitorizarea proiectelor de cercetare, în elaborarea și implementarea politicilor naționale de cercetare și în inițierea de

dezbateri serioase, orientate spre obținerea unor rezultate concrete.

Monopolizarea cercetării de către universități a avut un impact negativ asupra colaborării echilibrate dintre instituțiile de cercetare și mediul academic. Este crucial ca AȘM să-și recapete poziția de instituție centrală în dezvoltarea științei, având în vedere importanța păstrării integrității și autonomiei institutelor de cercetare. Doar prin consolidarea rolului său Academia poate contribui la crearea unui mediu favorabil cercetării competitive și la sprijinirea dezvoltării științifice pe termen lung.

Reforma din 2018 a subminat serios capacitatea de inovare și de avansare a cunoașterii în Republica Moldova. În această lumină, este imperativ ca Academia de Științe a Moldovei să fie revitalizată și să-și reafirme rolul esențial în coordonarea și promovarea cercetării științifice. Este nevoie de un efort concertat pentru a restabili autonomia și integritatea institutelor de cercetare, pentru a asigura un viitor prosper pentru știința și inovarea din Republica Moldova.

Referințe bibliografice:

1. Academia Română, *Istoria Academiei Române. 1866–1966*, Editura Academiei Române, București, 1966.
2. Platon, *Dialogurile*, Editura Științifică, București, 1968.
3. Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Editura Academiei Române, București, 1973.
4. Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, Editura Minerva, București, 1983.
5. Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1991.
6. Joseph Ben-David, *Centers of Learning: Britain, France, Germany, United States*, Transaction Publishers, New Brunswick, 1992.
7. Ioan-Aurel Pop, *Românii și România. O scurtă istorie*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998.
8. Ioan-Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile*, Editura Enciclopedică, București, 2002.
9. *Academia Mihăileană: începuturile învățământului superior la Iași (1835–1847)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005.
10. *Academia de Științe a Moldovei: Istorie și contemporaneitate (1946–2006)*, Chișinău: Știința, 2006.
11. Gheorghe Duca, *Contribuții la societatea bazată pe cunoaștere (Knowledge Society)*, Chișinău: Î.E.P. Știința, 2007.
12. Gheorghe Duca, *La interfața timpurilor*, Chișinău: Știința, 2016.